

ایلنگسے

دانش پوم و هنر زیست نگسے هادر طبیعت

www.ketab.ir

نادر آقاسیدجواد اسلام - بهمن رحیمی

سرشناسه

آقاسیدجواداسلام، نادر، ۱۳۵۴ -

عنوان و نام پدیدآور

ایل سنگسری: دانش بومی و هنر زیست سنگسری‌ها در طبیعت / نادر آقاسیدجواداسلام، بهمن رحیمی.

مشخصات نشر

تهران: انتشارات نوربخش، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری

۲۰۰ ص: مصور (رنگی)، جدول: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.

شابک

۹-۵۹-۶۷۷۷-۶۲۲-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی

فیبا

یادداشت

کتابنامه: ص. [۱۸۳] - ۱۸۶.

عنوان دیگر

دانش بومی و هنر زیست سنگسری‌ها در طبیعت.

موضوع

سنگسری (ایل)

موضوع

Sangsari (Iranian tribe)

موضوع

سنگسر -- آداب و رسوم و زندگی اجتماعی

موضوع

Sangsar -- Social life and customs

شناسه افزوده

رحیمی، بهمن، ۱۳۵۸ -

شناسه افزوده

Rahimi, Bahman

رده‌بندی کنگره

DSRV۲

رده‌بندی دیویی

۹۵۵/۹۸۱۶

شماره کتابشناسی ملی

۷۶۱۴۳۷

وضعیت رکورد

فیبا

ایل سنگسری: دانش بومی و هنر زیست سنگسری‌ها در طبیعت

نادر آقاسیدجواداسلام و بهمن رحیمی

عکاس: بهمن رحیمی

طراحی جلد: خسرو چگینی

صفحه آرای: بهمن رحیمی

ناشر: انتشارات نوربخش

نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰ نسخه

قیمت: ۸۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹-۵۹-۶۷۷۷-۶۲۲-۹۷۸

فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۳	فصل اول: نگاهی به ویژگی‌ها و شاخصه‌های ایل سنگسری و تاریخ، وجه تسمیه، فرهنگ، آداب و رسوم ایل سنگسری
۱۴	ایل سنگسری (ویژگی‌های کلی عشایر سنگسری)
۱۴	دیدگاه‌هایی در رابطه با ایل سنگسری
۱۵	نکات فرهنگ سنگسری ها
۱۶	نام تاریخی سنگسر
۱۶	مهدی شهر (سنگسر) پایگاه و زادگاه تمام طایفه‌ها و تیره‌های ایل سنگسری
۱۸	آب و هوا
۱۸	پیشه سنگسری‌ها
۱۸	صنایع دستی و بافته‌ها
۲۰	پوشاک سنگسری‌ها
۲۲	زیور آلات زنان سنگسری
۲۲	گاهشماری
۲۳	آیین‌ها و مراسم
۲۴	سیزدهم تیرماه فرس قدیم
۲۵	گذری بر ادبیات شفاهی ایل سنگسری
۳۲	محدوده‌های تحقیق (جغرافیایی تحقیق، بیلاق، مسیر کوچ و قشلاق)
۳۲	قلمرو ایل سنگسری طایفه فریدونی
۳۲	بیلاق در دشت لار
۳۲	قشلاق در رودخانه شور زرنديه استان مرکزی
۳۴	جدول مسیر کوچ طایفه فریدونی سنگسری
۳۵	نقشه مسیر کوچ طایفه فریدونی سنگسری از بیلاق به قشلاق و بالعکس و مسیر کوچ
۳۷	فصل دوم: تعاریف و مفاهیم مرتبط با موضوع و محتوی
۳۷	عشایر
۳۷	تعریف عشایر

۳۹	جامعه عشایری ایران
۴۰	تعریف کوچ‌نشینی
۴۰	کوچ و کوچ‌نشینی
۴۱	انواع کوچ
۴۲	ییلاق، قشلاق و مسیر کوچ
۴۲	کوچ سنتی و کوچ ماشینی
۴۲	ایل، طایفه و تیره
۴۴	دانش بومی
۴۴	تعریف دانش بومی
۴۵	ویژگی‌های دانش بومی
۴۵	اهمیت و ارزش دانش بومی
۴۶	اخلاق زیست محیطی
۵۱	فصل سوم: اخلاق زیست محیطی و دانش بومی دامداری و محل‌های نگهداری دام و فرآورده‌های لبنی در بین فریدونی‌های سنگسری
۵۳	تولید مثل
۵۳	انتخاب قوچ
۵۴	قوچ اندازی
۵۵	مراسم نرون
۵۵	زمان زایش
۵۶	پیشاهنگ گله
۵۸	اخته کردن
۵۹	نشانه‌گذاری و نام‌گذاری دام‌ها
۵۹	نشانه‌گذاری با شکاف گوش
۶۰	نشانه‌گذاری با رنگ کردن دام
۶۱	نشانه‌گذاری با داغ کردن دام
۶۱	نام‌گذاری بر اساس رنگ دام
۶۱	نام‌گذاری دام در سنین مختلف
۶۳	انتخاب انواع چوپانان سنگسری و وظایف هر یک
۶۸	سگ گله

۷۰	غذای سگ
۷۰	پشم چینی
۷۴	موارد به کار گیری از پشم به دست آمده
۷۵	شیر دوشی
۷۵	دوره شیرخواری دام در قشلاق
۷۹	شیوه‌های شیر دوشی
۸۰	محل نگهداری و شیر دوشی دام‌ها در ییلاق و قشلاق
۸۰	شیوه‌ها و محل شیر دوشی و نگهداری دام در ییلاق
۸۳	اعتقادات و باورهای مربوط به شیر دوشی
۸۴	محل نگهداری و محل تغذیه دام‌ها در قشلاق
۸۵	علوفه و محل‌های تغذیه دام در ییلاق و قشلاق
۹۰	نمک یا سنگ نمک دادن به دام‌ها
۹۱	بهره‌گیری از شیر دام‌ها (تهیه فرآورده‌های لبنی)
۱۰۷	ابزار و وسایل شیردوشی
۱۱۰	منابع آب در ییلاق و قشلاق چکنه (به زبان ایل سنگسری یعنی تعاونی) و بهینه‌سازی سطح جمع‌آوری آب باران از طریق تعامل دانش بومی و نوین
۱۱۲	جمع‌آوری و انبار و استفاده از کود دامی
۱۱۳	موارد مورد استفاده از کود گوسفند، بز و الاغ
۱۱۳	دانش بومی و اخلاق زیست سیاه چادر (گوت) طایفه فریدونی سنگسری
۱۱۵	گوت (سیاه چادر) سنگسری‌ها
۱۱۶	جنس گوت (سیاه چادر) فریدونی‌های سنگسری
۱۱۶	محل برپایی گوت (سیاه چادر) فریدونی‌های سنگسری
۱۲۰	شکل و سازگاری گوت (سیاه چادر) فریدونی‌های سنگسری با محیط زیست
۱۲۱	ساختار و اجزاء گوت (سیاه چادر) فریدونی‌های سنگسری
۱۲۵	محل استقرار گوت (سیاه چادر) فریدونی‌های سنگسری در طبیعت
۱۲۶	فضای داخلی گوت (سیاه چادر) فریدونی‌های سنگسری
۱۳۰	محل تهیه آرشه در کنار گوت (سیاه چادر) فریدونی‌های سنگسری
۱۳۱	محل تعبیه جوی آب در کنار گوت (سیاه چادر) فریدونی‌های سنگسری
۱۳۱	کارایی و مزایای سکونت گوت (سیاه چادر) فریدونی‌های سنگسری

- ۱۳۳ دانش بومی و اخلاق زیست محیطی شناخت گیاهان مرتعی و لبنی در درمان دام و انسان
- ۱۳۵ درمان بیماری‌ها و زخم‌ها در میان فریدونی‌های سنگسری
- ۱۳۵ درمان با گیاهان دارویی، میوه، برگ، ریشه و ساقه درختان میوه
- ۱۴۰ درمان با فرآورده‌های دامی و لبنی
- ۱۴۱ درمان با سنگ، مس و دیگر مواد غیر گیاهی و حیوانی
- ۱۴۱ درمان با تخم مرغ
- ۱۴۱ درمان با آرد گندم و جو
- ۱۴۲ درمان با کود الاغ (ماده الاغ) و کود گوسفند
- ۱۴۳ برخی دیگر از دانش بومی برای سلامتی دام و تشخیص و درمان بیماری دام
- ۱۴۵ آشنایی در حد کافی و بهره‌مندی فریدونی‌های سنگسری با دانش امروزی درمان
- ۱۴۶ جدول زمانی مصرف داروهای نوین برای دام‌ها برای پیشگیری از بیماری‌های احتمالی
- ۱۴۸ دانش بومی تهیه انواع نان‌های بومی سنگسری
- ۱۵۰ نقش مایه‌های طبیعی در هنر ایل سنگسری و فریدونی‌های سنگسری
- ۱۶۱ دانش بومی و اخلاق زیست محیطی کوچ بهاره و کوچ پاییزه و زمانبندی کوچ و چگونگی حرکت و بهره‌مندی از مراتع در مسیر کوچ
- ۱۶۱ عوامل تاثیر گذار و چگونگی زمان بندی کوچ بهاره و پاییزه فریدونی‌های سنگسری
- ۱۶۳ توصیف فضای ییلاق و ویژگی‌های زندگی در ییلاق
- ۱۶۴ کشت و آبیاری در ییلاق
- ۱۶۶ نگاه حفظ گیاهان مرتعی و محیطی زیست و عدم استفاده به عنوان سوخت
- ۱۶۹ آمادگی برای کوچ پاییزه از ییلاق به قشلاق
- ۱۷۰ کوچ سال جاری
- ۱۷۲ مسیر کوچ
- ۱۷۶ توصیف وضعیت حال چوپانان در کوچ
- ۱۷۷ گماشتن قرقبان در قشلاق برای حفاظت از مراتع قشلاقی
- ۱۷۹ پیشنهادات
- ۱۸۳ فهرست منابع
- ۱۸۷ تصاویری از جلوه‌های زندگی در ییلاق، مسیر کوچ و قشلاق

مقدمه

ایران کشوری است با فرهنگ کهن که طی زمان‌های طولانی ساکنان آن برای تطبیق با حوادث و رویدادهای اطراف خود بنا به سلیقه و ابتکارات محلی در زمینه‌های مختلف، دانش‌های بومی گوناگونی را بوجود آورده‌اند که یکی از راه‌های عمده دستیابی به توسعه پایدار در جامعه عشایری توجه کافی و لازم به دانش بومی کوچ‌نشینان می‌باشد و این منابع غنی دانش با سرعتی غیر قابل تصور در حال فرسایش هستند که در واقع بخشی از فرآیند تخریب فرهنگ‌های محلی و بومی است. لذا حفاظت و گردآوری این اطلاعات از اهمیت زیادی برخوردار است. جامعه عشایری ایران دارای نظام اجتماعی مشخصی بوده که از لحاظ نوع یا ماهیت و ویژگی‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و قشربندی با نظام‌های اجتماعی شهری و روستایی متفاوت است و نوع آرمانی آن را می‌توان تحت عنوان نظام ایلی از سایر نظام‌های اجتماعی متمایز کرد. جامعه عشایری کشور دارای سابقه طولانی در تاریخ و فرهنگ ایران زمین است. عشایر همچنان به عنوان جوامع نگهدارنده منابع طبیعی، عناصر مهم و حیاتی در پایداری اکوسیستم‌ها هستند و از گذشته‌های دور بزرگترین تولیدکنندگان دام کشور به شمار می‌آیند. در جامعه عشایری نظام معیشتی به طور عمده مبتنی بر معیشت شبانی و نگهداری و پرورش دام در مراتع است. در میان عشایر کشور، سنگسری‌ها، از دام‌داران بزرگ و کوچ‌رو محسوب می‌شوند که سازگاری مناسبی میان دامداری سنتی با محیط زندگی خود حتی در حال حاضر ایجاد کرده‌اند و همچنان ادامه می‌دهند. عشایر سنگسری با توجه به الگوهای زیست (کوچ) و شرایط جغرافیایی در طول سال در قشلاق و ییلاق استقرار می‌یابند. عشایر سنگسری به منظور سازگاری با هر یک از مناطق جغرافیایی ییلاقی و قشلاقی، دانش‌های بومی را

کسب کرده‌اند و با بهره‌گیری از دانش‌های بومی خود، در جهت حفظ، بهره‌برداری و احیای مراتع، نقش مؤثری دارند. مطالعه‌ی حاضر با هدف شناخت و مستندسازی دانش‌های بومی مَنطَبق و همراه محیط‌زیست طایفه فریدونی سنگسری در ییلاق و قشلاق و مسیر کوچ صورت پذیرفته است. حوزه جغرافیایی این پژوهش مناطق زیست عشایر ایل سنگسری در مراتع دیوآسیاب که در منطقه سردسیر دماوند که سکونت‌گاه ییلاقی و قشلاق در زرنديه استان مرکزی قشلاق طایفه فریدونی‌ها از عشایر ایل سنگسری هستند، صورت پذیرفته است و در این مطالعه سعی شد تا بخشی از دانش بومی و فرهنگ عشایر سنگسری بررسی و معرفی گردد. در دوره ییلاقی، دانش نگهداری دام و بهره‌برداری بهینه از مراتع و مدیریت چرا و بذرافشانی مراتع و شیوه‌های حرکت و استقرار دام در طول مسیر کوچ، استخدام قرقبان در قشلاق و کاشت و تقویت مراتع قشلاقی و سازگاری دام با طبیعت قشلاق، دانش بومی عشایر در رابطه با گیاهان دارویی، دانش بومی عشایر در رابطه با فرآورده‌های لبنی، دانش بومی عشایر در رابطه با گوت (سیاه چادر) از جمله این دانش‌های بومی می‌باشد که به آنها پرداخته شده است.

جامعه مورد پژوهش ایل طایفه فریدونی از ایل سنگسری است که ییلاق را در لار دماوند و قشلاق را در منطقه چکنه زرنديه سپری می‌کند. در این کتاب به تجربیات زیست و نحوه تعامل عشایر با طبیعت جهت حفظ و نگهداری محیط‌زیست (در ییلاق، کوچ و قشلاق) پرداخته می‌شود که شامل مواردی چون: شناخت و معرفی تولیدات متنوع و با کیفیت لبنی ایل سنگسری با روش و دانش بومی، شناخت و معرفی سکونت‌گاه ایل، شناخت و معرفی هنر محیطی ایل سنگسری، دانش بومی چگونگی کوچ و زمان‌بندی کوچ، شناخت و معرفی دانش بومی مرتع داری و تعامل با محیط زیست پیرامون، دانش بومی شیوه‌های دامداری و همیاری در ییلاق و قشلاق و شناخت و معرفی چگونگی تامین و نگهداری منابع آبی در ییلاق و قشلاق است، تعیین وضعیت نگرش زیست-محیطی در میان عشایر ایل سنگسر، تعیین رابطه میان ویژگی‌های فردی و هنجارهای ذهنی اجتماعی عشایر با اخلاق زیست محیطی آنها، تعیین رابطه میان ویژگی‌های اقتصادی با اخلاق زیست محیطی عشایر و تعیین رابطه بین نگرش زیست‌محیطی و هنجارهای اخلاقی عشایر است. این دانش‌ها باید مستندسازی و مورد پژوهش قرار گیرد

تا به جامعه شناسانده شوند، احیاء گردند، مورد حمایت قرار گیرند، رونق پیدا کنند و در نهایت باعث حفظ فرهنگ و دانش بومی گردد و توسعه پایدار مرتع و محیط زیست در قلمروی ییلاق و قشلاق حفظ گردد.

در این کتاب خواننده یافته‌های میدانی را مورد مطالعه قرار می‌دهد که از منظر مردم شناسی، مستندسازی تصویری و پژوهش عمیق و متمرکز میدانی به دست آمده و با فرهنگ غنی، زندگی، دانش‌های بومی و هنر سنگسری و ظرافت‌ها و جلوه‌های زیبا و جذاب این ایل آشنا می‌شود و اینکه همه تیره‌های ایل از جمله تیره مورد مطالعه چگونه با هوشمندی با طبیعت سازگار شده و هنرمندانه در بستر ییلاق، مسیر کوچ و قشلاق زندگی و زیست می‌کند.

بخش اصلی کتاب نیز با بهره‌برداری از تحقیقات میدانی اعم از تهیه مصاحبه، ثبت و ضبط نحوه زیست عشایر سنگسری و تهیه تصاویر مرتبط با موضوع تحقیق، در زمان‌های ییلاق، قشلاق و در مسیر کوچ شروع شد که به اطلاعات جامعی در خصوص چگونگی بهره‌مندی از دانش‌های بومی کسب شده توسط عشایر و نحوه تعامل ایل با محیط زیست و اقدامات و فعالیت‌هایی که عشایر برای حفظ محیط زیست با توجه به بکارگیری دانش‌های بومی و اخلاق زیستی که دارند، به آن منتهی گردید. شایان ذکر است در حین انجام تحقیق میدانی مستندسازی تصویری از موضوعات نیز صورت گرفت و در کنار مشاهده، مصاحبه و طرح سوال مستقیم و غیرمستقیم از روش‌های اصلی کار پژوهندگان بوده و این شیوه کمک شایانی در حصول نتیجه مطلوب و علمی پژوهش داشته است. در این پژوهش بیش از همه تلاش شده به طور مکرر به محل فعالیت‌های دامداری (ییلاق، مسیر کوچ و قشلاق) مراجعه و ضمن مشاهده و مشارکت، مصاحبه‌هایی را با طایفه فریدونی سنگسری به عمل آید. در پایان یادآور می‌شود که تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز با استفاده از روش‌های توصیفی به صورت گزارش و تشریح مطالب می‌باشد.

شایان ذکر است این کتاب حاصل تلفیق و تجمیع پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ایران شناسی نادر آقاسیدجواداسلام و بهره‌مندی از پژوهش‌های میدانی و مستندات بیش از دو دهه ارتباط پیوسته با جامعه مورد پژوهش و زیست در میدان تحقیق و تمرکز بر

روی موضوعات توسط بهمن رحیمی کارشناس ارشد مردم شناسی و پژوهشگر ارشد پژوهشگاه وزارت میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری دارای چندین کتاب و مقالات علمی و تخصصی فراوان و کسب چندین دوره پژوهشگر برتر در حوزه مردم شناسی می باشد.

در پایان امید است مطالب گردآوری شده مورد استفاده پژوهشگران و علاقمندان این حوزه قرار گیرد.

اردیبهشت ماه ۱۴۰۰

نادر آقاسیدجواداسلام - بهمن رحیمی

www.ketab.ir